

Hanna Grabowska, Władysław Grabowski

Pracownia Umiejętności Pielęgniarskich, Katedra Pielęgniarstwa, Gdański Uniwersytet Medyczny
Rada ds. e-Zdrowia w Pielęgniarstwie przy CSIOZ, Warszawa

Zakres interwencji pielęgniarских w opiece nad chorym w okresie okołoperacyjnym z wykorzystaniem Międzynarodowej Klasyfikacji Praktyki Pielęgniarskiej

The Scope of nursing interventions in the care of patients in the perioperative period using the International Classification for Nursing Practice

STRESZCZENIE

Międzynarodowa Klasyfikacja Praktyki Pielęgniarskiej ICNP® stanowi integralną część globalnej infrastruktury informacyjnej, praktyki i polityki zdrowotnej, której celem jest poprawa opieki zdrowotnej na całym świecie.

Cel niniejszej pracy stanowiła próba mapowania terminów opisujących działania podejmowane w opiece sprawowanej nad pacjentami w okresie okołoperacyjnym na ujęte w katalogu ICNP® interwencje. Na podstawie przeglądu artykułów oraz podręczników akademickich opublikowanych w Polsce w ostatnim dziesięcioleciu wyłoniono najczęstsze działania, które są istotne w opiece przed- i pooperacyjnej nad chorym.

Wersja ICNP® z 2013 roku umożliwia opisywanie interwencji pielęgniarских realizowanych w opiece przed- i pooperacyjnej.

Problemy Pielęgniarstwa 2014; 22 (3): 385–389

Słowa kluczowe: klasyfikacja; opieka pielęgniarська; okres okołoperacyjny

ABSTRACT

ICNP® is an integral part of the global information infrastructure informing health care practice and policy to improve patient care worldwide.

The aim of this work was an attempt to cross-map the terms describing the actions taken in the care of patients in the perioperative period with the interventions included in the ICNP catalogue. Based on a review of articles and academic textbooks published in Poland in the last decade, the most common actions that are important in the pre- and postoperative care of the patient have been selected.

ICNP version 2013 enables describing nursing interventions implemented in the pre- and postoperative care.

Nursing Topics 2014; 22 (3): 385–389

Key words: classification; nursing care; perioperative period

Wstęp

Międzynarodowa Klasyfikacja Praktyki Pielęgniarskiej (ICNP®, *International Classification for Nursing Practice*) oznacza międzynarodowy standard terminologii pielęgniarської, stanowiący integralną część globalnej infrastruktury informacyjnej, praktyki

i polityki zdrowotnej, której celem jest poprawa opieki zdrowotnej na całym świecie [1].

Aktualna wersja ICNP® z 2013 roku — w porównaniu z poprzednimi — zawiera listę kilkuset gotowych diagnoz pielęgniarских oraz interwencji, co w znaczący sposób ułatwia jej wykorzystanie w co-

dziennej praktyce zawodowej, a zwłaszcza w procesie pielęgnowania chorych.

Cel niniejszej pracy stanowiła próba mapowania terminów opisujących działania podejmowane w opiece sprawowanej nad pacjentami w okresie okołoperacyjnym na ujęte w katalogu ICNP® interwencje. W tym celu dokonano przeglądu wybranych artykułów oraz podręczników akademickich (poruszających zagadnienia opieki pielęgniarskiej w omawianym okresie) opublikowanych w Polsce w ostatnim dziesięcioleciu. W wyniku dokonanej analizy wyłoniono najczęstsze działania, które w opinii autorów wyżej wymienionych publikacji są istotne w opiece przed- i pooperacyjnej nad chorym.

Poniżej zaprezentowano (w układzie alfabetycznym) efekty przeprowadzonego mapowania terminów z podziałem na okresy.

Okres przedoperacyjny

Opieka pielęgniarska sprawowana nad pacjentem w okresie przedoperacyjnym skupia się przede wszystkim na wzmacnianiu pozytywnego nastawienia pacjenta do zabiegu, redukcji jego obaw i lęku, a także optymalnym przygotowaniu chorego do operacji, w tym nauce czynności niezbędnych w okresie pooperacyjnym oraz zmniejszenia ryzyka wystąpienia powikłań w okresie pooperacyjnym [2–9].

Na zakres czynności wykonywanych przez pielęgniarkę w okresie poprzedzającym zabieg operacyjny składają się przede wszystkim niżej wymienione działania:

1. Edukacja chorego (zapoznanie chorego z przebiegiem okresu przed-, śród- i pooperacyjnego), poprzedzona wcześniejszą oceną wiedzy i postawy chorego; zapoznanie chorego ze sprzętem/urządzeniami i nauka ich obsługi (np. aparatu do ćwiczeń oddechowych) [2–6, 9–12].

Interwencje ICNP® [1]:

- dostarczenie materiału instruktażowego [10024493],
 - nauczanie o ćwiczeniach [10040125],
 - nauczanie o urządzeniach [10032902],
 - nauczanie opiekuna, rodziny o istocie operacji w okresie przedoperacyjnym [10019518],
 - ocenianie wiedzy [10033882],
 - ocenianie wiedzy o chorobie [10030639],
 - ocenianie wiedzy opiekuna [10033876],
 - uzyskiwanie odpowiedzi na temat postawy do operacji [10006712].
2. Monitorowanie funkcji życiowych i prowadzenie obserwacji ukierunkowanej na istotne dla przebiegu operacji objawy (gorączka, uczulenia, uzależnienia, saturacja, gazometria, EKG) [2–8, 10, 12].
- Interwencje ICNP® [1]:*
- identyfikowanie perfuzji tkankowej przed operacją [10009704],

- identyfikowanie statusu endokrynologicznego przed operacją [10034146],
 - identyfikowanie statusu kardiologicznego przed operacją [10009665],
 - identyfikowanie statusu narządów moczowo-płciowych przed operacją [10034179],
 - identyfikowanie statusu oddechowego przed operacją [10034198],
 - identyfikowanie statusu przewodu pokarmowego przed operacją [10034167],
 - identyfikowanie statusu układu mięśniowo-szkieletowego przed operacją [10034180],
 - monitorowanie stężenia glukozy we krwi [10032034],
 - monitorowanie masy ciała [10032121],
 - ocenianie integralności skóry przed operacją [10033933],
 - ocenianie statusu neurologicznego przed operacją [10002768].
3. Mycie ciała, zmycie lakieru do paznokci, zdjęcie biżuterii, nałożenie ubrania operacyjnego, usunięcie protez [2–8, 10].

Interwencje ICNP® [1]:

- asystowanie przy czynnościach higienicznych [10023531],
 - asystowanie w higienie [10030821],
 - promowanie higieny [10032477],
 - promowanie higieny jamy ustnej [10032483],
4. Przygotowanie pola operacyjnego (strzyżenie, golenie lub depilacja obszaru operowanego) [2–8, 10].

Interwencje ICNP® [1]:

- przygotowywanie skóry przed operacją [10015484].
5. Podanie premedykacji [2–8, 10].
- Interwencje ICNP® [1]:*
- administrowanie lekiem [10025444].
6. Potwierdzenie zgody chorego na zabieg [2, 3, 10].
- Interwencje ICNP® [1]:*
- weryfikowanie zgody pacjenta na operację [10020743].
7. Pozostanie z chorym do momentu przejścia opieki [2, 3, 4, 7].

Interwencje ICNP® [1]:

- ochrona pacjenta przed operacją [10015886],
 - weryfikowanie pacjenta przed operacją [10020758].
8. Pozostawienie chorego na czczo [2–8, 10].

Interwencje ICNP® [1]:

- zarządzanie reżimem diety [10023861],
 - współdziałanie w reżimie diety [10026190],
 - nauczanie o reżimie diety [10026525].
9. Przekazanie pacjenta i dokumentacji personelowi bloku [2–8].

Interwencje ICNP® [1]:

- ewaluacja weryfikacji pacjenta przed operacją [10034082]
10. Przygotowanie przewodu pokarmowego (enema, farmakologiczne oczyszczenie jelit, osmotyczna

dekontaminacja przewodu pokarmowego) [2-8, 10, 12]

Interwencje ICNP® [1]:

— zarządzanie wypróżnieniem [10041427].

11. Transport na salę operacyjną [2, 3, 4].

Interwencje ICNP® [1]:

— ocenianie ryzyka urazu podczas transportu [10030723],

— ochrona dokumentów i rzeczy pacjenta [10015903],

— transportowanie pacjenta [10020095].

12. Udział w procesie diagnostycznym i terapeutycznym [2-8, 10, 12].

Interwencje ICNP® [1]:

— administrowanie lekami w celach profilaktycznych [10001827],

— administrowanie lekiem [10025444],

— administrowanie lekiem i roztworem [10001804],

— diagnostyka [10031140],

— ewaluacja postępowania z próbką [10034024],

— monitorowanie odpowiedzi na leczenie [10032109],

— monitorowanie wyników laboratoryjnych [10032099],

— współdziałanie z lekarzem [10023565],

— zarządzanie lekiem [10011641],

— zarządzanie postępowaniem z próbkami [10011656],

— zarządzanie próbkami [10011687].

13. Umożliwienie kontaktu chorego z bliskimi osobami [2].

Interwencje ICNP® [1]:

— dostarczenie wsparcia społecznego [10027046],

— promowanie wsparcia społecznego [10024464].

14. Wsparcie psychiczne pacjenta i jego bliskich [2-8, 10-12].

Interwencje ICNP® [1]:

— dostarczenie wsparcia emocjonalnego [10027051],

— promowanie statusu psychologicznego [10032505],

— wspieranie opiekuna [10024570],

— wspieranie rodziny [10032844],

— wspieranie statusu psychicznego [10019161],

— zarządzanie negatywnymi emocjami [10031851],

— zarządzanie niepokojem [10031711].

Opieka pooperacyjna

Opieka pooperacyjna stanowi kontynuację leczenia zabiegowego i w znaczący sposób determinuje zakres bezpieczeństwa chorego i ryzyko rozwoju powikłań [3, 13]. Zakres podejmowanych interwencji pielęgniarstwa obejmuje:

1. Ocenę bólu pooperacyjnego [2, 3, 10, 12-17].

Interwencje ICNP® [1]:

— ewaluacja odpowiedzi na zarządzanie bólem [10034053],

— ewaluacja psychospołecznej reakcji na instrukcje o bólu [10007148],

— identyfikowanie postawy wobec bólu [10009654],

— ocenianie bólu [10026119],

— ocenianie kontroli bólu [10002710].

2. Pielęgnację rany pooperacyjnej, kontrolę opatrunku na ranie pooperacyjnej, usuwanie szwów/klipsów z rany [2, 3, 13-16].

Interwencje ICNP® [1]:

— pielęgnowanie rany chirurgicznej [10032863],

— pielęgnowanie nie gojącej się rany [10031690],

— usuwanie klipsów z rany [10032648].

3. Pomiar parametrów [2, 3, 10, 12-16, 18-20], monitorowanie stanu i funkcjonowania w zakresie:

- oddychania [2, 3, 10, 12-16, 18-20].

Interwencje ICNP® [1]:

— ewaluacja statusu wydolności oddechowej po operacji [10007169];

- układu sercowo-naczyniowego [2-3, 10, 13-16, 18, 20].

Interwencje ICNP® [1]:

— ewaluacja perfuzji tkankowej po operacji [10007202],

— ewaluacja statusu kardiologicznego po operacji [10007078],

— pomiar ciśnienia krwi [10031996];

- stanu neurologicznego, w tym świadomości [2, 3, 10, 13-16, 18, 20].

Interwencje ICNP® [1]:

— ewaluacja statusu neurologicznego po operacji [10007097];

- temperatury ciała [2, 3, 10, 13-16, 20].

Interwencje ICNP® [1]:

— monitorowanie temperatury ciała [10012165],

— pomiar temperatury ciała [10032006],

- układu moczowego [2, 3, 10, 13-16, 18-20].

Interwencje ICNP® [1]:

— ewaluacja statusu moczowo-płciowego [10034011];

- powłok skórnych i błon śluzowych, w tym rany pooperacyjnej [2, 3, 10, 13-20].

Interwencje ICNP® [1]:

— ewaluacja stanu gojenia się rany [10007218],

— kategoryzowanie rany chirurgicznej [10004073],

— ocenianie rany [10030799];

- glikemii [3, 5, 18, 20].

Interwencje ICNP® [1]:

— monitorowanie stężenia glukozy we krwi [10032034];

- masy ciała [3, 20].

Interwencje ICNP® [1]:

— monitorowanie masy ciała [10032121],

— ważenie pacjentów [10033323].

4. Pomoc w samoopiece [2, 3, 8, 13-16].

Interwencje ICNP® [1]:

— asystowanie w higienie [10030821],

— ocenianie samodzielności [10024280],

— ocenianie samoopieki [10021844].

- pielęgnacja jamy ustnej [10032184],
- promowanie samoopieki [10026347],
- wzmacnianie samodzielności [10022537].
- 5. Przygotowanie sali, sprzętu, aparatury, urządzeń [2, 3, 13–16].
Interwencje ICNP® [1]:
- dostarczenie urządzeń zabezpieczających [10024527].
- 6. Sprawowanie opieki psychologicznej [2, 3, 13–17, 20].
Interwencje ICNP® [1]:
- promowanie statusu psychologicznego [10032505],
- zarządzanie negatywną odpowiedzią na sytuację [10031867],
- zarządzanie niepokojem [10031711].
- 7. Stosowanie pooperacyjnego drenażu rany [2, 3, 13–16, 19, 21].
Interwencje ICNP® [1]:
- ewaluacja dróg i drenów [10034076],
- pielęgnacja miejsca wprowadzenia urządzeń inwazyjnych [10031592].
- 8. Transport pacjenta na oddział [2, 3, 13–16].
Interwencje ICNP® [1]:
- transportowanie pacjenta [10020095].
- 9. Udział w procesie diagnostycznym [2, 3, 13–16, 19].
Interwencje ICNP® [1]:
- monitorowanie wyników laboratoryjnych [10032099].
- 10. Udział w terapii [2, 3, 10, 13–16, 19].
Interwencje ICNP® [1]:
- administrowanie lekiem [10025444],
- ewaluacja odpowiedzi na lek [10007182],
- monitorowanie odpowiedzi na leczenie [10032109],
- zarządzanie reżimem diety [10023861],
- zarządzanie żywieniem pozajelitowym [10031795].
- 11. Wczesne uruchomienie chorego [2, 3, 10, 13–16, 20].
Interwencje ICNP® [1]:
- ocenianie zdolności do uruchamiania [10030527],
- nauczanie o ćwiczeniach [10040125],
- zarządzanie reżimem ćwiczeń [10023890],
- ocenianie wzorca ćwiczeń [10024251].
- 12. Wsparcie informacyjne, edukacja pacjenta [2, 3, 9, 10, 13–16, 20, 21].
Interwencje ICNP® [1]:
- ewaluacja psychospołecznej reakcji na instrukcję o ranie [10007124],
- instruowanie pacjenta [10010382],
- nauczanie o pielęgnowaniu rany [10034961],
- nauczanie o reżimie terapeutycznym [10024625],
- nauczanie opiekuna [10033086],
- nauczanie pacjenta [1003312],
- ocenianie reakcji na nauczanie [10024279],
- ocenianie wiedzy [10033882],
- ocenianie wiedzy o pielęgnowaniu i leczeniu rany [10002752],
- poradnictwo dla pacjenta [10031062],
- promowanie przestrzegania reżimu [10032449].
- 13. Wyrównywanie zaburzeń wodno-elektrolitowych i kwasowo-zasadowych [3, 13, 18–20].
Interwencje ICNP® [1]:
- ewaluacja reakcji na terapię płynami [10007176],
- podawanie elektrolitów [10039324],
- podawanie płynów [10039330],
- współdziałanie w terapii elektrolitami [10030930],
- współdziałanie w terapii płynami [10030948].
- 14. Zapewnienie komfortu cieplnego [3, 13, 19, 21].
Interwencje ICNP® [1]:
- ewaluacja reakcji na termoregulację [10007195],
- ocenianie ryzyka hipertermii [10033905],
- ocenianie ryzyka negatywnej termoregulacji [10033914],
- ocenianie ryzyka wystąpienia hipotermii [10002809],
- promowanie prawidłowej termoregulacji [10015817].
- 15. Zapewnienie spokoju i warunków do wypoczynku [3, 17, 21].
Interwencje ICNP® [1]:
- demonstrowanie technik relaksacyjnych [10024365],
- dostarczenie adaptacji do rzeczywistości [10041072],
- dostarczenie prywatności [10026399],
- nauczanie o technikach adaptacyjnych [10023717],
- zachęcanie do odpoczynku [10041415],
- łóżko [10003168].
- 16. Zapobieganie powikłaniom pooperacyjnym [2, 3, 10–16, 18–21], w tym:
 - odleżynom [11, 18, 19].*Interwencje ICNP® [1]:*
 - ocenianie ryzyka odleżyny [10030710],
 - pielęgnacja skóry [10032757],
 - zapobieganie odleżynom [10040224];
 - powikłaniom oddechowym [2, 3, 9, 10, 13–16].*Interwencje ICNP® [1]:*
 - zachęcanie do stosowania techniki oddychania lub odkasływania [10006834],
 - zachowywanie drogi oddechowej [10031674];
 - powikłaniom zakrzepowo-zatorowym [2, 3, 13–16].*Interwencje ICNP® [1]:*
 - zastosowanie kompresu z bandaży [10030472],
 - zastosowanie kompresu z bandaży skarpetek elastycznych [10030486];
 - zakażeniom [2, 3, 7, 10, 12–16, 18–21].*Interwencje ICNP® [1]:*
 - administrowanie antybiotykiem [10030383],
 - ewaluacja oznak i objawów infekcji po operacji [10034069],
 - ewaluacja ryzyka infekcji po operacji [10034048],
 - ocenianie podatności na infekcje [10002821],

- wprowadzanie technik aseptycznych [10041784];
 - powikłaniom związanym z obecnością kaniuli obwodowej [2, 3, 7, 19, 20].
- Interwencje ICNP® [1]:*
- pielęgnacja miejsca wprowadzenia urządzeń inwazyjnych [10031592].
- 17. Zwalczanie bólu pooperacyjnego [2, 3, 7, 9, 10, 13–18, 20].
- Interwencje ICNP® [1]:*
- administrowanie lekami przeciwbólowymi [10023084],
- ewaluacja odpowiedzi na zarządzanie bólem [10034053],
- inicjowanie analgezji kontrolowanej przez pacjenta [10010245],
- konsultowanie w zakresie zarządzania bólem [10024331],
- nauczanie radzenia sobie z bólem [10019489],
- wprowadzanie wytycznych przeciwbólowych [10009872],
- współdziałanie w podawaniu analgezji kontrolowanej przez pacjenta [10004561],
- zarządzanie bólem [10011660].

Podsumowanie

Piśmiennictwo polskie z ostatnich 10 lat poświęcone opiece pielęgniarstwa nad chorymi w okresie okołoperacyjnym zawiera istotne dla praktyki zawodowej zalecenia dotyczące postępowania zorientowanego zarówno na problemy somatyczne, jak i obejmujące sferę psychiczną i społeczną pacjentów.

Aktualnie dostępna wersja ICNP® z 2013 roku umożliwia opisywanie interwencji pielęgniarstwa realizowanych w opiece przed- i pooperacyjnej.

Piśmiennictwo

1. International Classification for Nursing. <http://icnp.stemos.com/index.php/en/2013>; data pobrania: 12.02.2014.
2. Kamphausen U. Opieka przed- i pooperacyjna. W: Kózka M. (red.). Pielęgniarstwo. Tom 2. Elsevier Urban&Partner, Wrocław 2011: 219–238.
3. Walewska E. Okres okołoperacyjny. W: Walewska E. (red.). Podstawy pielęgniarstwa chirurgicznego. Lekarskie PZWL, Warszawa 2012: 173–204.
4. Kapała W. Przygotowanie chorego do zabiegu operacyjnego. W: Bączek G., Kapała W. (red.). Podstawy kliniczne oraz pielęgnowanie chorych w okresie przed- i pooperacyjnym w chirurgii ogólnej, ortopedii i traumatologii. Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu. Poznań 2012: 11–18.
5. Walewska E. Przygotowanie chorego do zabiegu operacyjnego. W: Walewska E., Ścisło L. Procedury pielęgniarstwa w chirurgii. Podręcznik dla studiów medycznych. Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 2012: 1–14.
6. Klimczyk A. Przygotowanie chorego do zabiegu operacyjnego. W: Klimczyk A., Niechwiadowicz-Czapka T. (red.). Wybrane zagadnienia z pielęgniarstwa chirurgicznego. Wyd. Continuo, Wrocław 2008: 35–44.
7. Kapała W. Pielęgniarstwo w chirurgii. Wybrane problemy z praktyki pielęgniarstwa oddziałów chirurgii ogólnej. Wyd. Czelej, Lublin 2006: 15–63.
8. Szewczyk M.T., Cierzniańska K. Postępowanie pielęgniarstwa wobec chorego w okresie przedoperacyjnym. W: Szewczyk M.T., Ślusarz R. (red.). Pielęgniarstwo w chirurgii. Wyd. Medyczne Borgis, Warszawa 2006: 13–19.
9. Kapała W. Usprawnianie po zabiegach — informacje dla pielęgniarek. W: Bączek G., Kapała W. (red.). Podstawy kliniczne oraz pielęgnowanie chorych w okresie przed- i pooperacyjnym w chirurgii ogólnej, ortopedii i traumatologii. Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu. Poznań 2012: 249–252.
10. Ruszkowska E., Szewczyk M. Rola pielęgniarki w opiece przedoperacyjnej i pooperacyjnej nad chorym poddawanym amputacji kończyn dolnych. Pielęgniarstwo Chirurgiczne i Angiologiczne 2008; 2: 56–60.
11. Dziekońska M., Latosiewicz R., Kulikowska A. Pielęgnowanie pacjenta po endoprotezoplastyce stawu biodrowego. Hygeia Public Health 2013; 48 (3): 355–359.
12. Dykas M., Wieczorek-Wójcik B., Bugalska A. Cholecysektomia z dostępu przez pochwę i pępek — próba oceny problemów pielęgnacyjnych. Pielęgniarstwo Chirurgiczne i Angiologiczne 2011; 3: 155–158.
13. Kapała W., Bączek G. Pielęgniarska opieka pooperacyjna — elementy składowe i ich znaczenie. W: Bączek G., Kapała W. (red.). Podstawy kliniczne oraz pielęgnowanie chorych w okresie przed- i pooperacyjnym w chirurgii ogólnej, ortopedii i traumatologii. Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu. Poznań 2012: 19–36.
14. Klimczyk A. Opieka pielęgniarstwa nad pacjentem po zabiegu operacyjnym. W: Klimczyk A., Niechwiadowicz-Czapka T. (red.). Wybrane zagadnienia z pielęgniarstwa chirurgicznego. Wyd. Continuo, Wrocław 2008: 45–58.
15. Niechwiadowicz-Czapka T. Rola pielęgniarki w zapobieganiu powikłaniom pooperacyjnym. W: Klimczyk A., Niechwiadowicz-Czapka T. (red.). Wybrane zagadnienia z pielęgniarstwa chirurgicznego. Wyd. Continuo, Wrocław 2008: 59–72.
16. Cierzniańska K., Szewczyk M.T. Postępowanie pielęgniarstwa wobec chorego w okresie pooperacyjnym. W: Szewczyk M.T., Ślusarz R. (red.). Pielęgniarstwo w chirurgii. Wyd. Medyczne Borgis, Warszawa 2006: 21–27.
17. Juszczak K. Pielęgniarska ocena stanu chorego z bólem pooperacyjnym. Pielęgniarstwo Chirurgiczne i Angiologiczne 2012; 4: 138–141.
18. Sinkiewicz-Jaskólska R., Jaskólski F., Hagner W. i wsp. Opieka pielęgniarstwa nad pacjentem po urazie czaszkowo-mózgowym leczonym operacyjnie. Pielęgniarstwo Chirurgiczne i Angiologiczne 2011; 1: 7–12.
19. Matuszewska A. Opieka pielęgniarstwa nad pacjentem po zabiegu kardiochirurgicznym na oddziale kardiochirurgii pooperacyjnej. Pielęgniarstwo Polskie 2010; 3 (37): 157–159.
20. Kapała A. Specyfika pielęgniarstwa opieki pooperacyjnej nad chorym w wczesnym okresie po przeszczepie nerki. Pielęgniarstwo Chirurgiczne i Angiologiczne 2009; 2: 53–59.
21. Kuzka J., Kowalska K., Lesiak A., Zboina B. Opieka pielęgniarstwa wobec pacjenta z niedrożnością przewodu pokarmowego. Studia Medyczne 2012; 27 (3): 59–64.